

Միութեան խնդիրը աստժին իրականացում մը ունեցաւ արդէն։ Վերակազմեալ Հնչակեաններն ու հին Հնչակեանները զիրենք բաժնող բոլոր խնդիրներուն վրայ համաձայնութիւն գոյացուցած ու միացած են։ Հնչակեան կուսակցութիւնն իր նախկին միութիւնը վերապահած է այլեւս։

Այս իրողութիւնը ամենէն ամուր պատասխանն է բոլոր անոնց որ պատրաստուած էին այն պարագային ուր Դրօշակեանց եւ Վերահնչակեանց միջեւ Միութեան ջանքերը վերժին, առոր պատասխանատուութիւնը Վերահնչակեաններու անկեղծ միութենասէր չէլլալուն (!) վերադրել։ Այս իրողութիւնը ցոյց կուտայ թէ Վերահնչակեանները բացարձակապէս անկեղծ էին իրենց Միութեան կոչը հրատարակած առեւն, քանի որ այդ կոչին մէջ իրենց յայտնած զգացումները գործնականապէս ապացուցին՝ յաջողցնելով Միութիւնը հին Հնչակեաններուն հետ, — միութիւն մը որ նոյնքան գծուարութիւններ կը ներկայացնէր որքան Դրօշակեանց հետ միութիւնը։

Այդ իրողութիւնը կ'ապացուցանէ, ասկից դատ թէ «ուղղակի բանակցութեանց» սխառեմը, զոր իբրեւ ամենէն գործնականը պաշտպանեցի «Անահիտ» ի բոլոր յօդուածներու մէջ, իրօք լաւագոյնն էր։ Վերաւ հին Հնչակեանները, առանց ուրեք միջնորդի գիմելու, ուղղակի իրարու հետ բանակցութեան մօտն, եւ մէկ քանի ամիս վիճելէ յետոյ՝ յանգեցան բաղձացուած արդիւնքին, եւ եթէ Միութեան խնդրոյն վրայ դրած յօդուածներու մէջ մին չեւ ցարդ վերակազմեալ եւ հին Հնչակեաններուն Միութեան մասին բնաւ խօսք չըրի, ներուն Միութեան մասին բնաւ խօսք չըրի, պատճառը այն էր որ զիտէի թէ անոնք բանակցութեան մէջ էին իրարու հետ եւ աւելորդ, նոյն իսկ վնասակար կը չկատէի այդ զեռ չլուծուած հարցին վրայ հրապարակաւ ուրեք կարծիք յայտնել, — համոզուած ըլլալով որ ուրեք միջամտութենէ, հետեւաբար ուրեք գծուարութեանց բարեացումէ զերծ, երկու խմբակները, իրարու հետ զլուխ գլխի վիճելով, եւ իրենց նպատակակէտ ունենալով միմիայն ազդին բարեբը, պիտի յաջողէին յաղթել բոլոր գծուարութիւններուն։

Այս իրողութիւնը անշուշտ պիտի ունենայ բարեբար ազդեցութիւն մը Դրօշակեան կուսակցութեան վարիչներուն վրայ։ «Շարժում»ը, որ անպաշտօն թերթ մըն է, բայց Դրօշակեան բանակին կարգ մը ներքին ձգտումները կը պատկերացնէ, արդէն այդ ազդեցութիւնը կրած ըլլալուն տպացոյցը տուաւ այդ թերթը վերջերս սկսած էր բացէ ի բաց հակամիութենական յօդուածներ հրատարակել։ «Դրօշակեանները, կ'ըսէի իր վերջին յօդուածներէն մին, ուրեք զոհողութիւն բնելու տրամադիր չեն վերակազմեալ Հնչակեաններուն հետ միանալու համար, երկու Դրօշակեան պատգամաւորական ժողովներ արդէն մերժողական պատասխան տուած են ուղղակի բանակցութեանց առաջարկին, որովհետեւ Վերահնչակեանները ոչ մէկ ուժ չեն ներկայացներ ու բան մը ըրած չեն»։ Դրօշակեանց «կարգապահութեան»ը մասին յարգանք յայտնած եմ միշտ, բայց «Շարժում»ին «արեւմտեան բիւրօ»ին պաշտօնական պատասխանէն առաջ, Դրօշակեանց մէկ քանի խմբակներու որոշումը հրապարակելու եւ ասով բոլոր Դրօշակեանց միտքը Միութեան զաղափարէն պազեցնելու փորձը կարգապահութեան գէժ ծանր մեղանշում մը թուեցաւ ինծի։ արդ, այն «Շարժում»ը որ այս արհամարհական գիրքը կը բռնէր Վերահնչակեաններուն հանդէպ, վերաւ հին Հնչակեաններուն միութեան լուրն առնելուն պէս՝ լեզուն փոխեց եւ հրատարակեց յօդուածներ ուր ռճը աւելի յարգալից է Հնչակեաններուն համար եւ ուր այդ իրողութիւնը գնահատուած է իբրեւ լաւ գործ մը։

Կը մնայ այժմ «Արեւմտեան բիւրօ»ին պատասխանը՝ Վերահնչակեաններուն հրաւերին։ այդ պատասխանը հաստատական չափ ըլլայ անտարակուսելի կերպով։ Չեմ կ'ուրաւ երեւակայել որ «արեւմտեան բիւրօ»ն արող ըլլայ Վերահնչակեաններուն տալ պատասխան մը այն ոգով որ «Շարժում»ին բացասական ոգուածները կը տողորէր։ Դրօշակեան կ'ապացուցէր որ տարի ու կէս առաջ կը հաւանութիւնը որ տարի ու կէս առաջ կը հաւանութեան համար բանակցութիւններու մօտն (եւ հետեւաբար զոհողութիւններ յանձն առնել) Վերահնչակեան կուսակցութեան հետ, այսպիսի ատեն մը երբ Վերահնչակեանները Սրբիւրեանի մը ձեռքը մնացած չար չ'է փայլուն վիճակ մը ունէր անկարելի է ըստնել որ այդ նոյն Դրօշակեան կուսակցութիւնը մերժէ

նոյն իսկ բանակցութեանց փորձ մը բնել
Հնչակեաններուն հետ, հիմա որ անոնք
«Շարժում»ին ու «Հայրենիք»ին իսկ խոստո-
վանութեամբ, ճշմարտապէս վերանորոգուած,
կենդանացած եւ զօրացած են:

Արդէն, աղայական է կարծել թէ վեր. Հնչ.
կուսակցութիւնը բաւական, հինգ վեց տարիէ է
վեր միայն գոյութիւն ունենալուն համար, մի-
միայն հինգ վեց տարիէ է վեր գործել սկսած
անձերէ կը բաղկանայ. այդ կուսակցութիւնը
կը բաղկանայ տասը տարիէ է վեր գործող,
Հնչակեան գործունէութեան ա'նէն կարեւոր
արարքներուն մասնակցած անձերէ: — Հին եւ
նոր Հնչակեանց միութեամբը, ամէն թիւրի-
մացութիւն վերջնապէս կը փարատի: «Ար-
եւմտեան բիւրօ»ն իր դէմն ունի այժմ
ամբողջ Հնչակեան կուսակցութիւնը, այն
Հնչակեան կուսակցութիւնը որ առաջին նշա-
նը տուած է յեղափոխական գործունէութեան
երբ Դրօշակեանք զեռնոր կը սկսէին կազմա-
կերպուիլ, եւ որ իր յարուցած Սասունի դէպ-
քին հետեւանքով ձեռք ձգած է ամենէն կա-
րեւոր արդիւնքը զոր հայկական դատը մինչեւ
ցարդ վաստկած ըլլայ, այսինքն 1895ի մեծ-
րանաւորը:

«Շարժում» լեզուն կը փոխէ Հնչակեանց
հանգէպ, բայց ոչ Միութեան գաղափարին
նկատմամբ: «Հին եւ նոր Հնչակեանները միա-
ցեր են, կ'ըսէ, շատ լաւ, թող Հնչակեանք
ուրեմն սկսին գործել. հարկ չկայ միանալ
Դաշնակցականներուն հետ»: Միայն, հետեւե-
լով «Անահիտ»ի վերջին յօդուածիս մէկ քանի
տողերուն, կ'աւելցնէ թէ, առանց միանալու,

Հնչակեանք եւ Դրօշակեանք պէտք է ջանան
համերաշխ եւ հաշտ ըլլալ իրարու հետ եւ
կարեւոր պարագաներու մէջ համաձայնու-
թեամբ գործել: Այս վայելեանիս ուր «Արեւ-
մտեան բիւրօ»ն զեռ իր վերջնական պատաս-
խանը չէ տուած Հնչակեաններուն հրաւերին.
կը կարծեմ թէ «Միութիւն պէտք չէ» ըսելը
այնքան անիմաստ է որքան քիչ ազդասիրա-
կան: Միութիւնը պէ՛տք է, եւ ամենքս բաղ-
ձալու ենք որ ան իրագործուի: Ոչ ոք պէտք
չէ այժմէն մտքերը պղտորէ եւ արդիւնէ Միու-
թիւնը, որ վերջապէս անկալելի չէ: Լաւագոյ-
նը բացարձակ միացումն է, — ատի պէտք է
ընդունիլ. եւ պէտք է ջանալ, ամենայն ան-
կեղծութեամբ եւ ամենայն զոհաբերութեամբ,
որ ատի կատարուի: Ուրեմն պէտք է որ նախ
բանակցութիւն մը տեղի ունենայ Միութիւնը
հաստատելու համար Դրօշակեանց եւ Հնչակ-
եանց միջեւ, որպէս զի միակ մարմին մը մէջ
կեդրոնանան հայ ժողովրդին բոլոր ճիգերը:
Եթէ «անհնար» ըլլայ Միութիւնը, այն ատեն
պէտք է որ Դրօշակեանց եւ Հնչակեանց լիա-
զօրները ջանան երկու կուսակցութեանց մի-
ջեւ մշտական համերաշխութիւն եւ կարեւոր
պարագաներու մէջ համաձայն գործունէու-
թեան պայմանադրութիւն մը կնքել:

Ուրիշ բան չի մնար ուրեմն այլեւս բայց
եթէ սպասել «Արեւմտեան բիւրօ»ին պատաս-
խանին, որ հաստատական պիտի ըլլայ, եւ
Դրօշակեան ու Հնչակեան լիազօրներու հան-
դիպումին, որ անխուսափելի եւ անհրաժեշտ
իրողութիւն մըն է:

Բաշիգ, 14 ապրիլ 1902

Ա. Զ.

